

CSALÁDI STRUKTÚRA, SZÜLŐI BÁNÁSMÓD ÉS LÉLEKTANI RUGALMASSÁG ÖSSZEFÜGGÉSEI SERDÜLŐKORBAN

F. LASSÚ Zsuzsa
ELTE Tanító- és Óvóképző Kar
flassu@gmail.com

SERFŐZŐ Mónika
ELTE Tanító- és Óvóképző Kar
monika.serfozo@gmail.com

SÁNDOR Mónika
ELTE Tanító- és Óvóképző Kar
moni.sandor1@gmail.com

KOLOSAI Nedda
ELTE Tanító- és Óvóképző Kar
kolosai.nedda@tok.elte.hu

PÁLFFY Zsófia
ELTE Bárczy Gusztáv Gyógypedagógiai Kar
zs.palffy@gmail.com

ÖSSZEFOGLALÓ

Háttér és célkitűzések: Noha a gyermekek általában boldogabbak a kétszülős családokban, mint elvált szülők gyermekeként, ma már számos kutatás igazolta, hogy az érintett gyermekek többsége képes jól alkalmazkodni, megküzdeni a válás okozta nehézségekkel. Mindezek az eredmények felvetik a válás pozitív pszichológiai vagy reziliencia-szemponitú megközelítését. Kutatásunkban arra kerestünk választ, hogy milyen összefüggést találunk serdülőkorú fiatalok lélektani rugalmassága és az általuk megélt szülői nevelés minősége között a nem és a családi struktúra intaktsága (a szülők együtt- vagy különélése) függvényében. *Módszer:* Kérdőíves módszerrel vizsgáltunk 15–19 év közötti fiatalokat (N = 297) felhasználva a Wagnild és Young (1993) által kifejlesztett Reziliencia Skála rövid 14 kérdéses változatát és a Parker és munkatársai (1979) által kidolgozott Szülői Bánásmód Kérdőív magyar változatát (Tóth és Gervai, 1999). *Eredmények:* 1. a serdülők eltérő módon észlelték az anyák és apák szülői bánásmódját; 2. az anyai és apai szeretet/kontroll dimenziók különböző mértékben jártak

együtt a rezilienciával; 3. a családi struktúra és a válaszadó neme interakcióban határozta meg az együttjárás mértékét és irányát; az együtt élő szülőknél a lányok lélektani rugalmassága a szülői bánásmód minden alskálájával együttjárónak mutatkozott, legerősebben az apai szeretettel korrelált; a különélő családokban a lányok rezilienciája minden mért tényezőtől függetlenül bizonyult; a fiúk esetében az együtt élő szülőknél az anyák, a különélőknél az apák bánásmódja mutat szignifikáns, de gyenge összefüggést a rugalmassággal; 4. a válás nem járt együtt a reziliencia alacsonyabb szintjével a vizsgált mintában. *Következtetések:* A válás egyoldalú megítélése helyett kutatásunk azt a nézetet erősíti, hogy a szülői szeretet magas szintje mellett a serdülő önmagáról alkotott képe pozitív maradhat, sőt a megélt nehézségek akár a szívósság, kitartás, önbizalom érzését növelhetik is.

Kulcsszavak: reziliencia, szülői bánásmód, serdülőkor, válás, nemi különbségek

BEVEZETÉS

A szülők válása az egyik legtöbbet és leghangosabban vitatott téma az elmúlt évtizedekben, és súlyosan patológizáló voltát hangsúlyozza a jelenlegi tudományos és laikus közbeszéd egyaránt, annak ellenére, hogy a témával foglalkozó empirikus kutatások a szülői kapcsolat diszharmoniját, és nem magát a válást találták a gyermek fejlődésére negatív hatású tényezőnek (Cummins és Davies, 1994). Így van ez annak ellenére, hogy már a 80-as években is születtek közérthető, de tudományosan megalapozott írások Magyarországon is (lásd Bognár és Telkes, 1986), amelyek ezt a következtetést támasztották alá. Noha a gyermekek általában boldogabbak a kétszülős családokban, mint elvált szülők gyermekeként, ma már számos kutatás igazolta, hogy az érintett gyermekek többsége képes jól alkalmazkodni, megküzdni a válás okozta nehézségekkel (Amato, 1994, 2001; Hetherington, 1999; Kelly és Emery, 2003). Mindezek az eredmények felvetik a válás pozitív pszichológiai vagy reziliencia-szemponitú megközelítését.

A reziliencia (lélektani rugalmasság) fogalmának meghatározása maga is ellentmondásos, ahogyan arra Ungar és munkatár-

sai (2013) ökológiai szempontú szakirodalmi összefoglalójukban felhívják a figyelmet. A nehézségek ellenére jól működő személy jellemzői a környezeti tényezőktől függően mutathatnak teljesen eltérő vonásokat (Ungar, 2011). A reziliencia tettenérése tehát nem egyszerű feladat, a jelenség operacionalizálása és mérhető konstruktummá alakítása az adott kutatás céljainak és a vizsgálati személyeknek megfelelően kell, történjen. Jelen kutatásban az egyénre fókuszáló rugalmasságtényezőket vizsgáltuk, melyek az énhatékonyság, önmagába vetett hit, szívósság, kitartás jellemzőiből építkeznek. Mindezek az énerők a társas kapcsolatokban megtapasztalt érzetektől, visszajelzésekből származnak, és elsősorban a gondozó-gyermek kapcsolat eredményeként alakulnak. A szülők szerető attitűdje tehát fontos mediáló tényező lehet a nehéz helyzetekkel való megbirkózásban (Fergus és Zimmerman, 2005). A válás azonban egy olyan családi helyzetet teremt, amelyben a szerető vagy féltő/korlátozó attitűd megtapasztalása nehezített, különösen a nem együtt élő szülővel (általában az apával) kapcsolatosan (Hetherington, 1999). A gyermekek nemüktől függően eltérően élhetik meg ezt a különélést, melyben a szülői nevelés megélt minősége is eltérő lehet.

A kutatók arra is felhívják a figyelmet, hogy aki az élet egy bizonyos pontján reziliens, az nem feltétlenül lesz az egy későbbi életszakaszban (Masten, 2001). A gyermekkori traumákkal és nehézségekkel való megküzdést csak visszatekintve, egy érettebb személyiséget vizsgálva tudjuk értékelni, és akkor sem statikus, hanem dinamikus tényezőként. A serdülőkor a felnőttalkalmazkodás szempontjából kiemelt időszak, az érettebb autonómia és identitáskeresés szakasza, s mint ilyen, sérülékeny életszakasz. Kutatásunkban a serdülőkorban megélt egyéni rezilienciátényezőket vizsgáltuk a szülői bánásmód és a családi struktúra intaktsága, a szülők együtt vagy különélése összefüggésében.

A VÁLÁS KOCKÁZAT-REZILIENCIA SZEMPONTÚ MEGKÖZELÍTÉSE

A szülők válásának gyermekekre gyakorolt hatásáról elterjedt laikus és tudományos nézeteket leginkább Wallerstein és munkatársainak longitudinális kutatása befolyásolta és befolyásolja a mai napig (Wallerstein és Kelly, 1980; Wallerstein és Blakeslee, 1989; Wallerstein et al., 2000). Az azóta sokat kritizált kutatás mellett azonban számos olyan vizsgálati eredmény született, amely azt bizonyítja, hogy a válás lélektani hatásait számos tényező befolyásolja, melyeket a kockázat-reziliencia szempontú megközelítést követő kutatások, elsősorban metaanalízis segítségével tárnak fel (Kelly és Emery, 2003). Az alábbiakban röviden áttekintjük ezeket a kockázati és védőtényezőket.

A válás mint kockázati tényező

A válási folyamat a szülők kapcsolatának megromlásával, sokszor elhúzódó és stresszkeltő szülői konfliktusokkal terhes. Ugyanakkor

nem csak azokban a családokban van jelen komoly kapcsolati zavar, amelyekben a válás/különélés megjelenik. A válások negyedében továbbá maga a különélés csökkenti a szülők közötti konfliktust (Booth és Amato, 2001; Hetherington, 1999), vagyis általában nem önmagában a válás okozza a stresszt. Intenzív párkapcsolati konfliktus esetén a válás minden érintett számára pozitív lehet. A gyermekek későbbi kapcsolati problémái a mérsékelt párkapcsolati konfliktussal jellemzett válások esetében valószínűbbek (Booth és Amato, 2001), ahol a gyermek kevésbé érti, és így nagyobb veszteségként éli meg a szülők válását. Ennek eredményeként a kapcsolati bizalom, a (különélő) szülőhöz való kötődés sérülhet – ez függ a gyermek életkorától és a szülő-gyermek kapcsolat minőségétől a válás előtt/alatt/után. Nem meglepő módon a folyamatosan aktív, meleg, elfogadó gyermek-szülő viszony és a gyermek idősebb életkora a válás jobb lélektani kimenétét eredményezik a gyermekben (Lamb és Kelly, 2009; Schwartz és Finley, 2005).

A válás általában rontja a szülőség általános minőségét, mivel a szülők idejét és energiáit a gyermekek felől egymás felé irányítja, megnöveli a stressz mértékét, ezáltal a szülő-gyermek konfliktusok valószínűségét, melyek a válás után is fennmaradhatnak, ha a szülők közötti viszony nem javul (Kelly és Emery, 2003). Az elvált szülők hajlamosabbak az érzelmi zavarokra, depresszióra, függőséget okozó szerek használatára, mint a házasságban élők. A gyermek ilyenkor gyakran a vele együtt élő szülő egyetlen támaszává válik, ami komoly és életkorának nem megfelelő érzelmi megterhelést okoz (Hetherington, 1999). A hamar felnövő, koraérett gyermek és serdülő súlyos árat fizet, amikor mentálisan sérülékeny szülője pártfogójává válik, érte felelősséget vállal (F. Lassú, 2011).

Komoly lélektani feszültséget és önvád-
lást, önértékelési zavarokat okoz a gyermek-
ben az információ hiánya, a magárahagyott-
ság érzése (Smart és Neale, 2000), amely
a válások nagy részére jellemző, különösen,
ha a gyermek a szülők szerint „túl fiatal ah-
hoz, hogy megértse” a történéseket. Az így
keletkezett kiszolgáltatottság az élet minden
területén rontja a gyermek lélektani esélyeit,
növeli a tehetetlenség érzetét és a depresszió
kockázatát (Wallerstein és Kelly, 1980).

A válások gyakran járnak fizikai és tár-
sadalmi mobilitással, a kapcsolati háló vál-
tozásával, melyek szintén hatnak a gyer-
mekekre. A legtöbb válás következtében
a gyermek rosszabb anyagi körülmények
közé kerül,¹ az egyedül maradt szülő gyakran
kényszerül elköltözni, ezáltal a gyermek fi-
zikai és szociális tere is változik, ami újabb
bizonytalanságot, stresszforrást jelent (Kelly
és Emery, 2003).

Minden második válásra jut egy újráhá-
zasodás,² amely szintén nem problémamen-
tes. Hazai adataink nincsenek, de a nemzet-
közi kutatások szerint az újráházasodó vagy
mozaikcsaládban együtt élő szülők gyerme-
kei nagyon gyakran élnek meg lojalitás- és
szerepproblémákat, főleg, ha az új család túl
hamar feláll a válás után (Hetherington és
Kelly, 2002).

Védőfaktorok a válás folyamatában

A válás hosszú távú hatásait meghatározó
egyik legfontosabb tényező a gyermekkel
együtt élő szülő nevelői minősége, folyama-
tos és érzékeny válaszkészsége, elfogadó és
szeretetteljes odafordulása a gyermek irá-
nyába. Azok a gyermekek és serdülők, akik

a válás során és után is szeretetteljes és gon-
doskodó szülői bánásmódban részesültek, si-
keresebben alkalmazkodtak a nehézségek-
hez és kevesebb pszichológiai, viselkedési
problémát mutattak, mint akiknek a gondvi-
selőjük kevésbé odafigyelő és gondoskodó
volt, valamint korlátozó, autoriter nevelési
stílust használt (Kelly és Emery, 2003). Az
arra alkalmasabb szülővel való együttélés
ezért elsődlegesen fontos tényező a gyermek
jólléte szempontjából.

A nem együtt élő szülővel való kapcsolat
minősége és mennyisége szintén fontos
eleme a gyermek válási helyzetben megmu-
tatkozó rezilienciájának, azonban a szülők
közötti kapcsolat minősége és a gyermek
neme ezt a hatást átszínezi. A nem együtt élő
szülővel (általában apával) való gyakori kap-
csolat csak akkor segíti a gyermek alkal-
mazkodását, ha a szülők közötti kapcsolat
viszonylag konfliktusmentes, és a fiúk ese-
tében erősebb ez az összefüggés (Amato és
Rezac, 1994; Hetherington és Kelly, 2002).
A kutatások szerint az apa aktív jelenléte
a gyermek életében pozitív hatású a beil-
leszkedésre és az iskolai teljesítményre, az
életvitelszerűen megosztott felügyeletben ne-
velkedő gyermekek minden tekintetben jobb
alkalmazkodási mutatókkal jellemezhetők,
mint ha csak az egyik szülő lenne a gyermek
gondviselője, függetlenül a szülők közötti
kapcsolattól (Bausermann, 2002).

Ezen váláspecifikus interperszonális té-
nyezők mellett fontos támogató tényezők
mindazok az inter- és intraperszonális vagy
tágabb környezetet érintő faktorok, melyek
a gyermekek rezilienciáját általánosságban
meghatározzák. Ilyenek a gyermek életkora,

¹ A TÁRKI 2008-as monitor vizsgálatának adatai azt mutatják, nem csak a teljes népességen belül, de a gyerekes családotok között is az egyszülősök szegénységi kockázata a legmagasabb (25,4 százalék).

² KSH-adat: http://www.ksh.hu/docs/hun/xtabla/nepmozg/tablnep11_06.html

kognitív képességei, személyiségjellemzői, kortárskapcsolatai, a család közösségi beágyazottsága, társadalmi helyzete stb., melyeket a jelen tanulmányban nem érintünk (lásd pl. Glauber, 2011).

Nemi különbségek a válás gyermekekre gyakorolt hatásában

A nemi különbségek kutatása ezen a területen sem ellentmondásmentes, azonban a metodológiaiailag nagyon különböző vizsgálatok összefoglaló elemzései mégis képesek felvázolni egy képet a nemi különbségekről, valamint a nem és válás utáni alkalmazkodás összefüggését befolyásoló tényezőkről (Brown és Portes, 2006). Fiúk és lányok válással kapcsolatos eltérő sérülékenységet találtak számos kutatásban. A prepubertás fiúk gyakrabban mutatnak externalizáló magatartási problémákat, serdülőkorban gyakoribb a szerhasználat, és valószínűbb a beilleszkedési zavarok megjelenése, mint a lányoknál. Serdülő lányok ugyanakkor a fiúknál valószínűbben reagálnak a válásra internalizáló problémákkal, pl. depresszióval, pszichoszomatikus tünetekkel, vagy az iskola elhagyásával (Forehand, Neighbours és Wierson, 1991; Frost és Pakiz, 1990; Hetherington et al., 1998). A kutatások azt sugallják, hogy a fiúk alacsonyabb szintű alkalmazkodása és magatartási problémái már a válás előtt jelen vannak, azaz a szülők kapcsolati konfliktusai jobban megmutatkoznak a fiúk viselkedésében, mint a lányokéban, az intakt családokban is (Forehand et al., 1991; Rutter, 1971).

A válással vagy különéléssel kialakuló új családi felállás eltérő módon hat a fiúkra és a lányokra, annak függvényében, hogy közös felügyeletben, illetve az azonos vagy az ellenkező nemű szülővel marad-e a gyermek. Mindkét nem esetében jobbak az alkalmazkodási kilátásai, ha közös felügyeletben, vagy

az azonos nemű szülővel él a válás után a gyermek (Camera és Resnick, 1988; Peterson és Zill, 1986). A leggyakoribb hazai és nemzetközi gyakorlat még mindig az anyánál elhelyezés (Grád, et al., 2007), így a kutatásokban tapasztalt nagyobb sérülékenység a fiúk esetében részben magyarázható az apák, férfimodellek hiányából. Ezt támasztják alá az újracházásodás gyermekekre gyakorolt hatásával kapcsolatos kutatási eredmények is, melyek szerint a fiúk jobb alkalmazkodási jellemzőkkel bírnak, ha nevelőapa is jelen van a családban, mint ha az anya egyedül neveli őket, míg a lányokra az ellenkező igaz (Vuchinich et al., 1991; Zaslow, 1989).

A nemi különbségeket befolyásoló tényezők közül kiemelkedik a korábban említett szülői nevelés minősége. Mind az együtt élő, mind az elvált szülők vagy nevelőszülők gyermekekre gyakorolt hatását leginkább a szülő-gyermek kapcsolat jellemzői befolyásolják. A gondoskodó, szeretetteljes, de korlátokat állító és a gyermeket/serdülőt folyamatosan figyelemmel kísérő szülői bánásmód pozitív hatását főleg az apa-fiú kapcsolatban találták különösen fontosnak (Hetherington és Kelly, 2002).

A CSALÁDI STRUKTÚRA, SZÜLŐI NEVELÉS ÉS LÉLEKTANI RUGALMASSÁG KAPCSOLATÁNAK VIZSGÁLATA

Kutatásunkban arra kerestünk választ, hogy milyen összefüggést találunk serdülőkorú fiatalok lélektani rugalmassága és az általuk megélt szülői nevelés minősége között a nem és a családi struktúra intaktsága függvényében. Ennek tisztázásához kérdőíves módszerrel vizsgáltunk 15–19 év közötti fiatalokat (N = 297), három budapesti középiskola

tanulóit. A fiatalok átlagéletkora 17,22 év, a vizsgált minta 86%-a 17–18 év közötti, 10%-uk 15–16 év közötti, és 4%-uk 18 évnél idősebb. A serdülők nemi megoszlása viszonylag egyenletes (42% fiú, 58% lány), családjukban a szülők nagy része együtt él (71,4% együtt él, 28,6% elvált/különél). A kérdőívek felvétele az iskolában, osztályfőnöki órán, az egyik szerző jelenlétében történt. A vizsgálatban való részvétel önkéntes és anonim, a szülők által írásban engedélyezett volt.

Módszerek

A lélektani rugalmasság mérésére a Wagnild és Young (1993) által kifejlesztett Reziliencia Skála rövid 14 kérdéses változatát használtuk, magyarrá fordítva. A fordítás-visszafor-dítás a módszertani előírásoknak megfelelően történt (lásd pl. Harkness, et al., 2004). A skála kialakításának elméleti alapfeltevése, hogy a reziliencia 5 fő jellemzőből épül fel: az élet értelmességének érzete (pl. „Az élet-emnek van értelme”), kitartás (pl. „Ha eltervezek valamit, meg is valósítom”), nyugalom (pl. „Általában különösebb erőfeszítés nélkül csinálom a dolgokat”), hit önmagunkban (pl. „Saját magamba vetett hit átsegít a nehézségeken”) és „hazatalálás” (pl. „Jóban vagyok magammal”)³ (Wagnild, 2010). Ezeket a minőségeket méri a 7 fokozatú Reziliencia Skála, melynek pontszáma az egyes kérdésekre adott válaszok összpontszáma. A skála reliabilitása a mintán magas (Cronbach-alfa: 0,839). A skála választását a korábbi vizsgálatok által igazolt erős belső konzisztenciája, rövidege és könnyű kezelhetősége indokolta (lásd pl. Beauvais et al., 2013).

A szülői nevelés minőségét a Parker és munkatársai (1979) által kidolgozott Szülői Bánásmód Kérdőív magyar változatával mértük (H-PBI, Tóth és Gervai, 1999). A kérdőív 25-25 állítása 4 fokozatú skálán, külön méri az anyával és az apával kapcsolatban megélt szeretetet/törődést (pl. „Meleg, barátságos hangon beszélt hozzám”) és kontrollt/túlvédést (pl. „Igyekezett mindenben irányítani”). Az alskálák reliabilitása magas, a Cronbach-alfa értéke az anyai szeretet skálán 0,909; az anyai kontroll skálán 0,808; az apai szeretet skálán 0,923; az apai kontroll skálán 0,832.

Az adatok rögzítése és feldolgozása SPSS statisztikai program segítségével történt.

Hipotézisek

Az előzetes nemzetközi kutatási eredmények ismeretében fogalmaztuk meg hipotéziseinket. Feltételeztük, hogy az apák és anyák szülői bánásmódja eltér a teljes mintán (H1) és az együtt élő szülők (EÉSZ) / különélő szülők (KÉSZ) által meghatározott almintákban is (H2). Szintén feltételeztük, hogy a szülői bánásmód minősége összefüggést mutat a serdülő rezilienciájával (H3), ugyanakkor nemi különbséget feltételeztünk a reziliencia mértékében (H4). A családi struktúra meghatározó szerepére vonatkozóan feltételeztük, hogy a serdülők eltérnek a szülői bánásmód megítélésében az EÉSZ/ KÉSZ almintában (H5), és ennek megfelelően a két almintában eltérő rezilienciaértékeket figyelhetünk meg (H6). A szülői bánásmód fontosságának tudatában feltételeztük, hogy a nem együtt élő szülők gyermekeinek almintájában az átlag feletti szülői szeretet védőfaktorként működik, vagyis nem találunk különbséget

³ A hazatalálás érzete, amikor jól érezzük magunkat egyedül, nem szeretnénk állandóan másoknak megfelelni, önmagunk legjobb barátai tudunk lenni.

az EÉSZ és KÉSZ serdülők rezilienciájában akkor, ha az apai vagy anyai szülői szeretet értéke átlag feletti (H7).

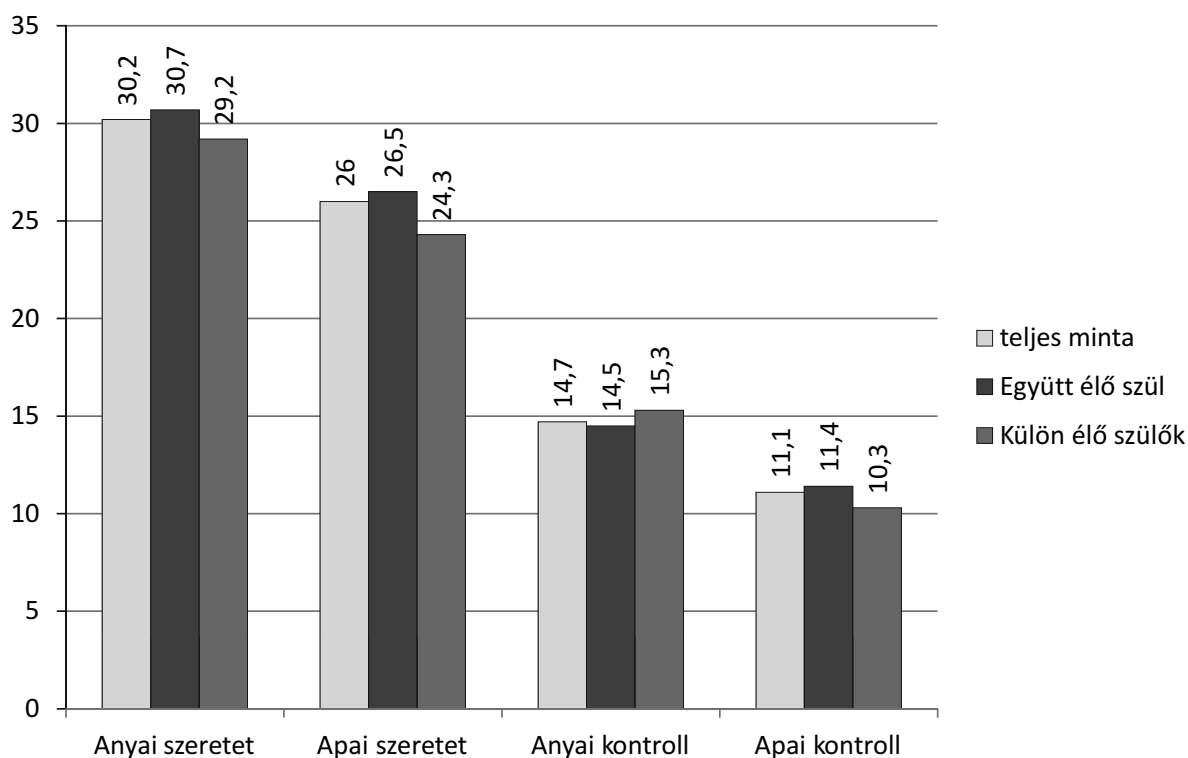
Eredmények

H1 – H2. A szülői bánásmód vizsgálatát az anyák és apák nevelésmódját értékelő skálák összehasonlításával kezdtük (1. ábra). A diagramokon jól látható, hogy anyák és apák szülői bánásmódja mindkét dimenzióban eltér, mind a teljes mintán, mind az együttélés/különélés almintáin. A serdülők tapasztalata szerint az anyák jobban szeretik és jobban is kontrollálják őket, mint az apák, függetlenül attól, hogy szüleik együtt vagy külön élnek-e. Az eltérés ugyan nem nagy, de statisztikailag szignifikáns ($p > 0,001$).

Érdekes azonban, hogy a szülők nevelői bánásmódja csak az együtt élő szülők almintájában hasonlít. A korrelációs számítás szerint közepesen erős pozitív korreláció van anyák

és apák szeretet/törődés (Pearson $r = 0,391$; $p > 0,000$) és kontroll dimenzió értékeiben (Pearson $r = 0,412$; $p > 0,000$) akkor, ha a szülők együtt élnek. Függetlenek azonban az értékek a nem együtt élő szülők megítélése esetén. Vizsgálatunk tehát igazolta a H1 és H2 hipotézist.

H3. A serdülőkori reziliencia és a szülői bánásmód összefüggésének igazolására szintén korrelációs számítást végeztünk. A teljes mintán vizsgálva a Reziliencia Skála értéke mind a négy szülői bánásmód dimenzióval összefüggést mutatott, gyenge, de szignifikáns szinten ($p > 0,01$). Pozitív korrelációt találtunk az anyai szeretet/törődés ($r = ,286$) és az apai szeretet/törődés ($r = ,279$) skálákkal, ugyanakkor negatív volt a korreláció a rezilienciaértékekkel az anyai kontroll/túlvédés ($r = -,190$) és az apai kontroll/túlvédés ($r = -,189$) skálák esetében. Harmadik hipotézisünket is igazolni

1. ábra. A szülői bánásmód skálák átlagai a családi struktúra függvényében

tudtuk. A mélyebb elemzések azonban ezt a vizsgált kérdést tovább árnyalják, a nem és a családi struktúra interaktív hatásának lehetőségét vetik fel. Ezt a későbbiekben tárgyaljuk.

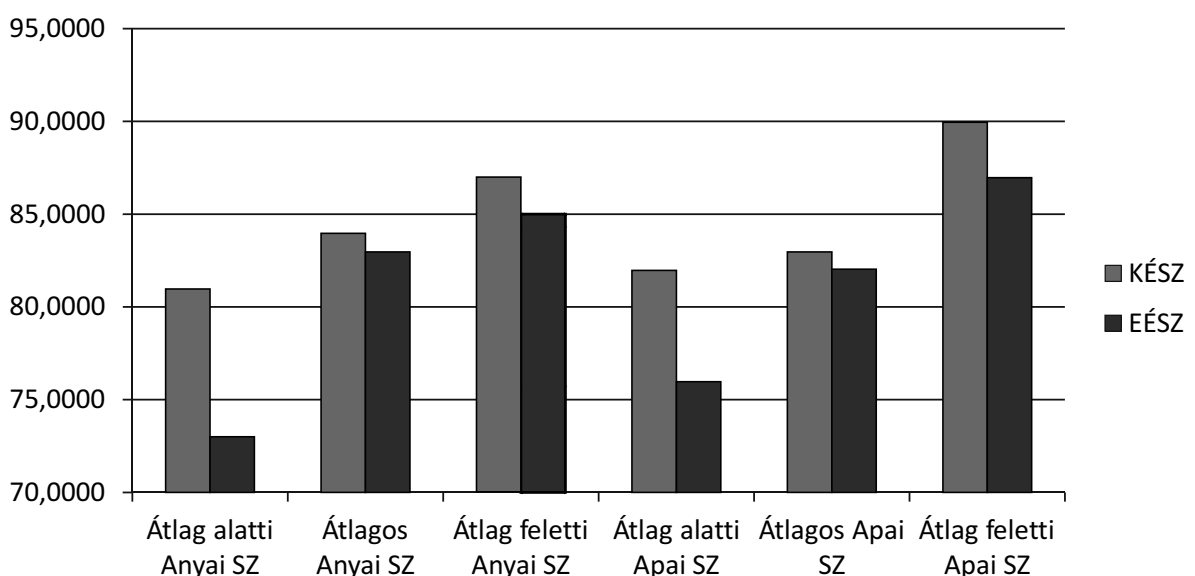
H4. A nemi különbség tesztelésére kétmintás t-próbát végeztünk. A teszt nem igazolta hipotézisünket, a teljes mintán vizsgálva csak tendenciaszerű különbséget találtunk, azt is a fiúk javára (fiúk Reziliencia Skála átlaga: 84,2; lányok RS átlaga: 81,9; Sig. ,074). Az almintákon vizsgálva érdekes eredményt figyelhettünk meg: az együtt élő szülők almintájában a tendenciaszerű eltérés megmaradt, a különélő szülők almintájában viszont eltűnt, a lányok a fiúkhöz hasonló eredményeket produkáltak. Ezt később tovább vizsgáltuk, melyről lentebb számolunk be.

H5. A szülők együttélése a teljes mintán csak az apai szeretet/törődés alszállában mutatott befolyásoló hatást, a várható irányban. Az együtt élő szülők esetén a serdülők szignifikánsan magasabb szintű szeretetet és törődést

éltek meg az apák irányából, mint a különélő szülők esetén ($p > 0,05$). A többi skála, így az apai kontroll skála értéke sem mutatott eltérést a két almintán, így a hipotézist csak részben tudtuk igazolni.

H6. A Reziliencia Skála értékeit a teljes mintán vizsgálva szintén nem találtunk szignifikáns eltérést az együtt élő szülők (EÉSZ) és különélő szülők (KÉSZ) serdülő gyermekeinek összehasonlításakor. A tendenciaszerű eltérés azonban a vártól eltérő irányú, a különélő szülők gyermekeinél magasabb értéket mutat (EÉSZ RS átlag: 82,4; KÉSZ RS átlag: 84,6; Sig. .133). A hatodik hipotézisünk tehát nem igazolódott.

H7. A szülői szeretet fontosságának igazolására, az átlagok és a szórások ismeretében, a szülői bánásmód skálaértékeiből átlag alatti, átlagos és átlag feletti kategóriákat hoztunk létre. Az egyes kategóriákba tartozó serdülők rezilienciaátlagait a 2. ábra tartalmazza. Az ábrán látható, hogy legalacsonyabb az EÉSZ serdülők rezilienciája,

2. ábra. A reziliencia átlagai az EÉSZ és KÉSZ serdülőknél a szülői szeretet egyes kategóriáiban

amennyiben az anya észlelt szülői szeretete átlag alatti, legmagasabb a KÉSZ serdülők rezilienciája, ha az apa észlelt szeretete átlag feletti. Az átlag feletti apai szeretet mindkét családi konstellációban a legjobb rezilienciaeredményekkel járt, és a közöttük mért különbség nem szignifikáns. Ugyanez igaz az átlag feletti anyai szeretetre is. A hetedik hipotézisünket így sikerült igazolni.

A nem és a családi struktúra interakciójának vizsgálatára további részletes elemzéseket végeztünk. Külön vizsgálva a családi struktúra szerinti almintákban a fiúkat és a lányokat azt találtuk, hogy a fiúk és a lányok rezilienciája nem mutat ugyan szignifikáns eltérést a családi struktúra függvényében, azonban a fent leírt tendenciaszintű pozitív eltérés a KÉSZ serdülők rezilienciája irányába a lányok esetében nagyobb, mint a fiúknál (EÉSZ fiúk átlaga: 84,2; KÉSZ fiúk átlaga: 85,3; EÉSZ lányok átlaga: 81,2; KÉSZ lányok átlaga: 84,1). Az eltérés a különélők almintájának kis elemszáma miatt nem szignifikáns.

Külön-külön elemeztük az együtt élő és a különélő szülők mellett nevelkedő fiúk és lányok esetében a szülői bánásmód egyes skáláinak és a reziliencia skáláinak az együttjárását (lásd 1–4. számú mellékletek). Az eredmények szerint az EÉSZ és KÉSZ serdülők által észlelt szülői bánásmód skáláinak értéke a nemek által is meghatározott módon jár együtt a Reziliencia Skála értékének változásával. Az EÉSZ lányok (1. sz. melléklet) esetében a reziliencia minden szülői bánásmód skála értékével szignifikánsan együtt változott, legerősebb korrelációt az apai szeretet/törődés skála értékével mértünk ($r = ,432$; $p > 0,001$). Az ugyanilyen családi struktúrában nevelkedő fiúknál (2. sz. melléklet) viszont az egyetlen szignifikáns összefüggést

az anyai szeretet/törődés skála mutatta a reziliencia skálával ($r = ,313$; $p = 0,005$). A KÉSZ lányok rezilienciaértékei a szülői bánásmódtól függetlennek mutatkoztak (3. sz. melléklet). A hasonló családban nevelkedő fiúk (4. sz. melléklet) mért rezilienciaértéke viszont az apai kontroll/túlvédés skála értékével mutatott szignifikáns, negatív korrelációt ($r = -,396$; $p > 0,05$).

AZ EREDMÉNYEK MEGVITATÁSA

Eredményeink szerint a serdülők eltérő mértékben észlelik anyjukat és apjukat szeretőnek és kontrollálóknak, a hagyományos nemi szerepmegosztásra rímelően úgy érzik, hogy anyjuk jobban szereti és jobban is kontrollálja őket, azaz jobban bevonódik a gyermek nevelésébe, akár együtt élnek a szülők, akár nem. Adataink alapján a vizsgált mintában szignifikánsan magasabb volt a szeretet/törődés skála átlagértéke, mint a kontroll/túlvédésé, a megkérdezett serdülők tehát szüleiket sokkal inkább szeretőnek, mint kontrollálóknak érezték. Az anyák és apák közötti szülői bánásmód hasonlóság azonban csak az együtt élő szülők esetén volt megfigyelhető, a különélő szülők esetében együttjárást nem találtunk. A kutatás ezen része megerősítette az eddigi nemzetközi vizsgálatok adatait.

A reziliencia mértékében talált nemi különbségek a nemzetközi szakirodalmi adatokat erősítik, hiszen az általunk mért tényezők nem a viselkedésre, hanem a magunkról alkotott kép minőségére fókuszáltak. A Wagnild (2010) által leírt rugalmasságtényezők sok eleme (a kitartás, önmagamba vetett hit, hazatalálás) a maszkulin nemi szerep része, így érthető, hogy a fiúk önmagukat magasabb pontszámokkal jellemezték, mint a lányok. Egyedül a „Van önfegyelmem” állításra adtak

magasabb pontszámot a lányok, mint a fiúk, ám az eltérés itt sem szignifikáns. Amennyiben a magtartási problémákat, beilleszkedési zavarokat vizsgáltuk volna, melyeket a reziliencia hiányára utaló jelnek szoktak értelmezni, úgy valószínűbben találtuk volna a lányokat előnyösebb helyzetben lévőeknek. Ennek igazolására további kutatások szükségesek.

A szülői bánásmód és a rugalmasság összefüggéseinek elemzése azonban kihívás elé állítja a kutatókat. Az együtt élő és a különélő családok esetében fiúknál és lányoknál más-más szülői bánásmód tényezőt találtunk az általunk mért (erősen maszkulinnak tűnő) rezilienciával összefüggőnek. Sem a családi struktúra, sem a serdülő neme nem tekinthető egyénileg meghatározó faktornak, csak a kettő interakciójában értelmezhetők az eredmények. Az együtt élő szülőknél a lányok lélektani rugalmassága a szülői bánásmód minden alskálájával együttjárónak mutatkozott, legerősebben az apai szeretettel korrelált. Ugyanakkor a különélő családokban a lányok rezilienciája minden mért tényezőtől függetlenül bizonyult. A lányok énejlődését a kapcsolatokba ágyazottként leíró elméleti megközelítések alapján ezt az eredményt a kapcsolatok által meghatározott rugalmasságként értelmezhetjük (Miller, 1976; Surrey, 1985), mely meghatározottság erősen sérül a válás eredményeként. A különélő szülők mellett nevelkedő lányok függetlenednek a szülői bánásmódtól, önértékelésük és magukba vetett hitük nem függ többé a szülők szeretetétől vagy kontrolljától, a reziliencia számos tényezője szignifikánsan magasabb értéket vesz fel, mint az intakt családban nevelkedő lányoknál (pl. önmagamba

vetett hit, sokoldalúság, határozottság). A lélektani rugalmasság ezen tényezőinek magasabb értékei a túlélést segítik a válás nehéz helyzetében, a szülői bánásmódtól való függetlenedés a sérülékennyé tevő kapcsolatokba ágyazott selfet védő mechanizmusként tekinthető. A felvetés igazolására azonban további vizsgálatok, mélyebb elemzést lehetővé tevő kvalitatív kutatási módszerek (pl. interjú) szükségesek.

A fiúk rezilienciaeredményei mindkét családi konstellációban kevésbé a szülői bánásmód által meghatározottnak bizonyultak. Az együtt élő szülőknél az anyák, a különélőknél az apák bánásmódja mutat szignifikáns, de gyenge összefüggést a rugalmassággal. Az anyai szeretet meghatározó volta nem kíván különösebb magyarázatot, a leválasztott maszkulin self minőségeivel leginkább összefüggő tényező az elsődleges gondozó, az anya. A kapcsolódás, csakúgy, mint a lányoknál, a válással sérül, azonban miért válik az apai kontrollal együttjáróvá az elvált családokban a (minden valószínűség szerint az anyával maradó⁴) fiú önmagáról alkotott képe, melyet a reziliencia skálában mértünk? Nem tudhatjuk, de feltételezzük, hogy az elvált családokban az apák a fiúkkal szorosabb kapcsolatot tudnak (és akarnak?) tartani, mint a lányokkal, azonban ez a kapcsolattartás sokkal inkább alkalmas a kontroll, mint a szeretet funkciójának működésére. Az apai kontroll így meghatározóvá válik, mégpedig a várt irányban, negatív korrelációban a Reziliencia Skála értékével.

A szülői szeretet ugyanakkor mint védőfaktor működött a lélektani rugalmasság alakulásában. Mindkét családi struktúrában annak a serdülőnek volt a legmagasabb a reziliencia-

⁴ A kutatásban nem vizsgáltuk a gyermekfelügyelet kérdését, vagyis hogy a gyermek/serdülő a válás után melyik szülővel élt, de a magyar gyakorlat alapján feltételezzük, hogy a többség nemétől függetlenül az anyával maradt.

értéke, akit szülei átlag fölött szerettek, főleg az átlag fölötti apai szeretet járt kimagasló RS-értékkel. Az eredmények megerősítik az eddigi nemzetközi kutatások adatait.

ÖSSZEGZÉS – LEHETŐSÉGEK ÉS KORLÁTOK

Kutatásunkban a családi struktúra és lélektani rugalmasság összefüggését vizsgáltuk serdülőkorú fiatalok körében. Vizsgálatunk nem talált szignifikáns eltérést a családi struktúra függvényében, sőt az elvált szülők serdülő gyermekeinél mért tendenciaszerűen magasabb rezilienciaértékek felvethetik a válás megerősítő hatásának teóriáját. „Ami nem öl meg, az megerősít” – ez az életbölcesség a lelki megrázkódtatások és nehéz élethelyzetek nagy részére igaz lehet, ám, hogy miként tekintünk erre a „megerősítésre”, és milyen hosszú távú hatással jár a trauma által indukált felvérteződés, azt a jelen kutatásban nem vizsgáltuk. A lélektani rugalmasság mért tényezőinek kissé magasabb szintje az önbeszámoló torzításának is lehet az eredménye, melyet a más forrásokból származó információk (pl. szülők, tanárok, társak véleménye) tudnak kompenzálni.

Eltérést találtunk a nemek között a rugalmassággal összefüggő szülői bánásmód tekintetében, mely felvetheti a differenciált támogatás szükségességét a válás alatt és után. Az apai szeretet kimagasló fontossága kutatásunkban is megerősítést nyert, ezért fontos lenne, hogy a szülők és a válással foglalkozó szakemberek, döntéshozók és jogalkalmazók a közös szülői felügyeletben rejlő lehetőségeket jobban figyelembe véve alkítsák a gyermek sorsát érintő kérdéseket, a gyermekelhelyezési gyakorlatot.

A kutatás korlátjaként tekinthetünk a lélektani rugalmasság mérésére használt skálára, amely leginkább az önbizalom, lelki erő és szívósság tényezőit vizsgálta, és nem alkalmas a viselkedéses jellemzők, alkalmazkodási paraméterek mérésére.

Nem vizsgáltunk a kutatásban sok olyan tényezőt, amely befolyásolhatja és tovább színezheti az eredményeket, pl. a válás előtti családi kapcsolatokat, a gyermek életkorát a válás idején, az újraraházasodást, a szülők értékrendjét. Mindezekkel kiegészítve egy átfogó, reprezentatív mintavétellel szélesebb körben is gazdagíthatjuk tudásunkat a válás lélektani hatásairól, segítve ezzel a szülőket és nevelőket a gyermekek célzott támogatásában.

SUMMARY

RELATIONSHIPS BETWEEN FAMILY STRUCTURE, PARENTAL TREATMENT AND RESILIENCE IN ADOLESCENCE

Background and aims: Although children are usually happier in two-parents families than in single-parent ones, studies have proven that the majority of kids can get on and cope with difficulties caused by divorce (Amato, 1994, 2001; Hetherington, 1999; Kelly – Emery, 2003). These results raise the question of approaching divorce from the positive psychological point of view, using the perspective of resilience. Our study's aim is to answer how resilience and parental behavior are related to each other and to the participant's gender and family structure.

Methods: Adolescents from 15 to 19 years have been investigated using Wagnild and Young's (1993) Resilience Scale and Parker et al.'s (1979) Parental Bonding Instrument translated into Hungarian (Tóth és Gervai, 1999). *Results:* 1. participants perceived their mothers' and fathers' parental treatment differently; 2. dimensions of maternal and paternal „love and care” and „control and overprotection” correlated to resilience differently; 3. these correlations depended on participant's gender and family structure in an interactive way; 4. divorce did not cause decrease in resilience in this sample. *Discussion:* Instead of viewing divorce in a biased way, our results show that high level of love and care from parents can help children and adolescents to maintain positive self-view during and after divorce, and can even improve their self-determination, toughness and self-confidence by coping with difficulties successfully.

Keywords: resilience, parental treatment, adolescence, divorce, gender differences

IRODALOM

- AMATO, P. R. (1994): Life-span adjustment of children to their parents' divorce. *Future of Children*, 4, 143–16.
- AMATO, P. R. (2001): Children of divorce in the 1990s: An update of the Amato and Keith (1991) meta-analysis. *Journal of Family Psychology*, Vol 15(3), Sep 2001, 355–370.
- AMATO, P. R., REZAC, S. J. (1994): Contact with non-residential parents, inter-parental conflict and children's behavior. *Journal of Family Issues*, 25(2). 191–207.
- BAUSERMANN, R. (2002): Child adjustment in joint-custody versus sole-custody arrangements: A meta-analytic review. *Journal of Family Psychology*, 16, 91–102.
- BEAUBAIS, A. M., STEWART, J. G., DENISCO, S., BEAUBAIS, J. E. (2013): Factors related to academic success among nursing students: A descriptive correlational research study. *Nurse Education Today*, 34(6), 918–23.
- BOGNÁR G., TELKES J. (1986): *A válás lélektana*. Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Budapest.
- BOOTH, A., AMATO, P. R. (2001): Parental predivorce relations and offspring postdivorce well-being. *Journal of Marriage and Family*, 63(1), 197–212.
- BROWN, J. H., PORTES, P. R. (2006): Understanding Gender Differences in Children's Adjustment to Divorce: Implications for School Counselors. *Journal of School Counseling*, 4(7).
- CAMERA, K. A., RESNICK, G. (1988): Interparental conflict and cooperation: Factors moderating children's post-divorce adjustment. In: HETHERINGTON, E. M., ARATESH, J. (eds): *Impact of divorce, single parenting, and stepparenting on children*. Erlbaum, Hillsdale, NJ. 169–195.
- CUMMINGS, E. M., DAVIES, P. T. (1994): *Children and marital conflict: The impact of family dispute and resolution*. Guilford Press, New York.
- GRÁD A., JÁNOSKÚTI GY., KÖRÖS A. (2007): Tévhitek kontra valóság: mi az igazság a gyermekelhelyezések terén a statisztikai adatok fényében? *Családi Jog*, 5. évf. 1. sz. 17–20.
- FERGUS, S., ZIMMERMAN, M. A. (2005): Adolescent resilience: A framework for understanding healthy development in the face of risk. *Annual Review Public Health*, 26, 399–419.

- F. LASSÚ Zs. (2011): A mentális sérülékenység és hatása a gyermekekre. In: F. LASSÚ Zs. (szerk.): *Gyermekek mentálisan sérülékeny családokban*. ELTE Eötvös Kiadó, Budapest. 13–24.
- FOREHAND, R., NEIGHBORS, B., WIERSON, M. (1991): The transition to adolescence: The role of gender and stress in problem behavior and competence. *Journal of Child Psychology, Psychiatry, and Allied Disciplines*, 32, 929–937.
- FOREHAND, R., WIERSON, M., THOMAS, A. M., FAUBER, R., ARMISTEAD, L., KEMPTON, T., LONG, N. (1991): A short-term longitudinal examination of young adolescent functioning following divorce: The role of family factors. *Journal of Abnormal Child Psychology*, 19, 97–111.
- FROST, A. K., PAKIZ, B. (1990): The effects of marital disruption on adolescents: time as a dynamic. *American Journal of Orthopsychiatry*, 60(4), 544–555.
- GLAUBER A. (2011): A gyermekek lélektani rugalmassága. In: F. LASSÚ Zs. (szerk.): *Gyermekek mentálisan sérülékeny családokban*. ELTE Eötvös Kiadó, Budapest. 77–94.
- HARKNESS, J., PENNELL, B. E., SCHOUA-GLUSBERG, A. (2004): Survey Questionnaire Translation and Assessment. In: PRESSER, S., ROTHGEB, J., COUPER, M. et al. (eds): *Methods for Testing and Evaluating Survey Questionnaires*. John Wiley & Sons, Hoboken, NJ. 453–473.
- HETHERINGTON, E. M. (1999): Should we stay together for the sake of the children? In HETHERINGTON, E. M. (ed.): *Coping with divorce, single parenting, and remarriage: A risk and resiliency perspective*. Lawrence Erlbaum Associates Publishers, Mahwah, N. J. 93–116.
- HETHERINGTON, E. M., BRIDGES, M., INSABELLA, G. M. (1998): What matters? What does not? Five perspectives on the association between marital transitions and children's adjustment. *American Psychologist*, 53, 167–184.
- HETHERINGTON, E. M., KELLY, J. (2002): *For better or for worse: Divorce reconsidered*. Norton, New York.
- KELLY, J. B., EMERY, R. E. (2003): Children's adjustment following divorce: Risk and resiliency perspectives. *Family Relations*, 52, 352–362.
- LAMB, M. E., KELLY, J. B. (2009): Improving the quality of parent-child contact in separating families with infants and young children: Empirical research foundations. In: GALATZER-LEVY, R. M., KRAUS, L., GALATZER-LEVY, J. (eds): *The scientific basis of child custody decisions* (2nd ed.). Wiley, Hoboken, NJ. 187–214.
- MASTEN, A. S. (2001): Ordinary magic: resilience processes in development. *American Psychologist*, 56(3), 227–238.
- MILLER, J. B. (1976): *Toward a New Psychology of Women*. Beacon Press, Boston.
- PARKER, G., TUPLING, H., BROWN, L. B. (1979): A Parental Bonding Instrument. *British Journal of Medical Psychology*, 52, 1–10.
- PETERSON, J. L., ZILL, N. (1986): Marital disruption, parent-child relationships, and behavior problems in children. *Journal of Marriage and Family*, 48, 295–307.
- RUTTER, M. (1971): Parent-child separation: Psychological effects on the children. *Journal of Child Psychology and Psychiatry*, 12, 233–260.
- SCHWARTZ, S. J., FINLEY, G. E. (2005): Divorce-related variables as predictors of young adults' retrospective fathering reports. *Journal of Divorce and Remarriage*, 44, 145–163.

- SMART, C., NEALE, B. (2000): „It’s my life too” – Children’s perspectives on post-divorce parenting. *Family Law*, March, 163–169. (England)
- SURREY, J. L. (1985): *Self-in-relation. a theory of women’s development*. Work in Progress No. 13. Stone Center Working Papers Series. Wellesley, MA.
- UNGAR, M. (2011): The social ecology of resilience. Addressing contextual and cultural ambiguity of a nascent construct. *American Journal of Orthopsychiatry*, 81, 1–17.
- UNGAR, M., GHAZINOUR, M., RICHTER, J. (2013): What is resilience within the ecology of human development? *Journal of Child Psychology and Psychiatry*, 54(4), 348–366.
- VUCHINICH, S., HETHERINGTON, E. M., VUCHINICH, R. A., CLINGEMPEEL, W. G. (1991): Parent-child interaction and gender differences in early adolescents’ adaptation to stepfamilies. *Developmental Psychology*, 27, 618–626.
- WAGNILD G. M. (2010): *Discovering your resilience core*. Magánkiadás, megjelent: http://www.resiliencescale.com/papers/pdfs/Discovering_Your_Resilience_Core.pdf
- WAGNILD G. M., YOUNG H. M. (1993): Development and psychometric evaluation of the resilience scale. *Journal of Nursing Measurement*, 1, 165–178.
- WALLERSTEIN, J. S., BLAKESLEE, S. (1989): *Second chances: Men, women and children a decade after divorce*. Houghton Mifflin, Boston.
- WALLERSTEIN, J. S., KELLY, J. B. (1980): *Surviving the breakup: How parents and children cope with divorce*. Basic Books, New York.
- WALLERSTEIN, J. S., LEWIS, J. M., BLAKESLEE, S. (2000): *The unexpected legacy of divorce. The 25 year landmark study*. Hyperion, New York.
- ZASLOW, M. J. (1989): Sex differences in children’s response to parental divorce: Samples, variables, ages, and sources. *American Journal of Orthopsychiatry*, 59(1), 118–141.

MELLÉKLETEK

1. sz. melléklet. Az együtt élő szülőkkel nevelkedő lányok vizsgált változóinak együttjárásai

		Anyai szeretet/ törődés	Anyai kontroll/ túlvédés	Apai szeretet/ törődés	Apai kontroll/ túlvédés	Reziliencia
Anyai szeretet/ törődés	Pearson Correlation	1	-,396**	,347**	-,172	,333**
	Sig. (2-tailed)		,000	,000	,074	,000
	N	115	110	111	109	115
Anyai kontroll/ túlvédés	Pearson Correlation	-,396**	1	-,189	,425**	-,379**
	Sig. (2-tailed)	,000		,051	,000	,000
	N	110	112	107	108	112
Apai szeretet/ törődés	Pearson Correlation	,347**	-,189	1	-,082	,432**
	Sig. (2-tailed)	,000	,051		,403	,000
	N	111	107	113	107	113
Apai kontroll/ túlvédés	Pearson Correlation	-,172	,425**	-,082	1	-,192*
	Sig. (2-tailed)	,074	,000	,403		,044
	N	109	108	107	111	111
Reziliencia	Pearson Correlation	,333**	-,379**	,432**	-,192*	1
	Sig. (2-tailed)	,000	,000	,000	,044	
	N	115	112	113	111	118

** A korreláció 0,01 szinten szignifikáns. * A korreláció 0,05 szinten szignifikáns.

2. sz. melléklet. Az együtt élő szülőkkel nevelkedő fiúk vizsgált változóinak együttjárásai

		Anyai szeretet/ törődés	Anyai kontroll/ túlvédés	Apai szeretet/ törődés	Apai kontroll/ túlvédés	Reziliencia
Anyai szeretet/ törődés	Pearson Correlation	1	-,327**	,498**	-,291*	,313**
	Sig. (2-tailed)		,004	,000	,011	,005
	N	79	76	74	76	79
Anyai kontroll/ túlvédés	Pearson Correlation	-,327**	1	-,126	,402**	-,094
	Sig. (2-tailed)	,004		,292	,000	,417
	N	76	77	72	75	77
Apai szeretet/ törődés	Pearson Correlation	,498**	-,126	1	-,100	,178
	Sig. (2-tailed)	,000	,292		,398	,124
	N	74	72	76	74	76
Apai kontroll/ túlvédés	Pearson Correlation	-,291*	,402**	-,100	1	-,159
	Sig. (2-tailed)	,011	,000	,398		,167
	N	76	75	74	77	77
Reziliencia	Pearson Correlation	,313**	-,094	,178	-,159	1
	Sig. (2-tailed)	,005	,417	,124	,167	
	N	79	77	76	77	81

** A korreláció 0,01 szinten szignifikáns. * A korreláció 0,05 szinten szignifikáns.

3. sz. melléklet. A különélő szülőkkel nevelkedő lányok vizsgált változóinak együttjárásai

		Anyai szeretet/ törődés	Anyai kontroll/ túlvédés	Apai szeretet/ törődés	Apai kontroll/ túlvédés	Reziliencia
Anyai szeretet/ törődés	Pearson Correlation	1	-,299	,041	,004	,187
	Sig. (2-tailed)		,055	,811	,983	,231
	N	43	42	36	37	43
Anyai kontroll/ túlvédés	Pearson Correlation	-,299	1	,187	-,146	,005
	Sig. (2-tailed)	,055		,282	,395	,973
	N	42	43	35	36	43
Apai szeretet/ törődés	Pearson Correlation	,041	,187	1	-,505**	,298
	Sig. (2-tailed)	,811	,282		,002	,078
	N	36	35	36	35	36
Apai kontroll/ túlvédés	Pearson Correlation	,004	-,146	-,505**	1	-,217
	Sig. (2-tailed)	,983	,395	,002		,190
	N	37	36	35	38	38
Reziliencia	Pearson Correlation	,187	,005	,298	-,217	1
	Sig. (2-tailed)	,231	,973	,078	,190	
	N	43	43	36	38	45

** A korreláció 0,01 szinten szignifikáns. * A korreláció 0,05 szinten szignifikáns.

4. sz. melléklet. A különélő szülőkkel nevelkedő fiúk vizsgált változóinak együttjárásai

		Anyai szeretet/ törődés	Anyai kontroll/ túlvédés	Apai szeretet/ törődés	Apai kontroll/ túlvédés	Reziliencia
Anyai szeretet/ törődés	Pearson Correlation	1	-,448*	-,147	,035	,169
	Sig. (2-tailed)		,022	,474	,858	,380
	N	29	26	26	28	29
Anyai kontroll/ túlvédés	Pearson Correlation	-,448*	1	,348	,276	-,362
	Sig. (2-tailed)	,022		,095	,172	,063
	N	26	27	24	26	27
Apai szeretet/ törődés	Pearson Correlation	-,147	,348	1	-,083	,133
	Sig. (2-tailed)	,474	,095		,681	,501
	N	26	24	28	27	28
Apai kontroll/ túlvédés	Pearson Correlation	,035	,276	-,083	1	-,396*
	Sig. (2-tailed)	,858	,172	,681		,030
	N	28	26	27	30	30
Reziliencia	Pearson Correlation	,169	-,362	,133	-,396*	1
	Sig. (2-tailed)	,380	,063	,501	,030	
	N	29	27	28	30	31

** A korreláció 0,01 szinten szignifikáns. * A korreláció 0,05 szinten szignifikáns.